

רב ששת אמר: מצות פטר חמור — לפדותו לאלתר, כברייאת הראשונה. ומה שנאמר כברייאת השנייה שאין בפטר חמור פחות משלושים יום, בא לומר שעד אז אינו עובר עליו אם אינו פודה אותו, אבל לאחר שלושים יום — עובר עליו. מתיב [מקשה] על כך רמי בר חמא ממה ששינוי

בברייאת: מצותו של פטר חמור כל שלשים יום, מכאן ואילך — או פודה או עורפו. מאי לאו [האם אין הכוונה] שמצוה להשהותו כל שלשים יום, ורק אז לפדותו? ודוחים: לא, מצוה לפדותו כל שלשים יום. אבל לאחר שלושים יום, אם לא פדאו — עובר עליו. ומקשים: אי הכי [אם כן], "מכאן ואילך או פודה או עובר עליו" מיבעי ליה [צריך היה לו לומר], ולא "או פודה או עורפו"! אלא אמר רבא: לא קשיא [קשה] הסתירה שבין הברייאות, הא [זה] ששינוי שמצוה פטר חמור לאחר שלושים יום — הרי זה לשיטת רבי אליעזר, דמקשי [שמקיש, משווה] פטר חמור לבכור אדם, שנאמר בו "מבן חודש תפדה" (במדבר יח, טז), הא [זה] ששינוי שמצוה לאלתר — הרי זה לשיטת רבנן [חכמים], דלא מקשי [שאינם מקישים, משווים] אותם.

רב ששת אָמר: לומר שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵר עָלָיו. מֵתִיב רְמִי בַר חֲמַא: "מְצוֹתוֹ כָּל שְׁלָשִׁים יוֹם, מְכַאן וְאֵילָךְ — או פוֹדְהוֹ או עוֹרְפוֹ. מֵאֵי לָאוּ מְצוּה לְשִׁהוּתוֹ כָּל שְׁלָשִׁים יוֹם? — לֹא, מְצוּה לְפִדּוֹתוֹ כָּל שְׁלָשִׁים יוֹם. — אִי הָכִי, "מְכַאן וְאֵילָךְ או פוֹדְהוֹ או עוֹבֵר עָלָיו" מִיִּבְעֵי לִיָּהּ! אֶלְא אָמַר רְבָא: לָא קְשִׁיָּא, הָא רְבִי אֶלְיָעֶזֶר — דְּמִקְשִׁי, הָא רְבִינָן — דְּלָא מְקַשִּׁי.

א משנה לא רצה לפדותו — עורפו מאחריו וקוברו. מצות הפדויה קודמת למצות עריפה, שנאמר: "אם לא תפדה וערפתו". ימצות יעדה קודמת למצות הפדויה, שנאמר: "אשר לא יעדה והפדה". ימצות הייבום קודמת למצות חליצה, בראשונה שהיו מתפוננין לשם מצוה. ועכשיו שאין מתפוננין לשם מצוה, אמרו: מצות חליצה קודמת למצות יבום. הגאולה באדון, הוא קודם לכל אדם, שנאמר: "ואם לא יגאל ונמכר בערפך".

הדרן עלך הלוקח עובר חמורו

- מסורת הש"ס
- א. תוספתא בכורות פ"א יד.
- ב. מכילתא שמות יג, יג.
- ב. מכילתא דרשב"י שמות לד, כ.
- ג. תנחומא בא סימן יב. ילק"ש תורה רכז (כל המשנה).
- ג. מכילתא ומכילתא דרשב"י שמות כא, ח.
- ד. יבמות לט, ב. כתובות סד, א. ירושלמי כתובות פ"ד ה"ד. ילק"ש תורה תתקלח. וראה יבמות ג, א. ירושלמי יבמות פ"ב ה"ו.
- ה. ערכין כז, א (עיי"ש). ילק"ש תורה רכז.

גרוסות

- יום בכת"י מלה זו חסרה, וכן להלן.
- או פודה או עובר עליו בכת"י ועוד: או פודה או עורפו או עובר עליו.
- דמקשי ברוב כתה"י: דמקיש.
- עורפו במשניות ברוב כתה"י: עורפו בקומץ ויש בכת"י של המשנה: בקופיס.
- אם בכת"י כבמקרא: ואם, אשר לא יעדה במקרא: אשר לו יעדה.
- הייבום במשניות: יבום.
- ועכשיו שאין מתפוננין לשם מצוה אמרו בכת"י: אמרו מצות יבום קודמת למצות חליצה עכשיו שאין מתפוננין לשם מצוה.
- אמרו מצות בכמה כת"י מילים אלה חסרות.
- מצות הגאולה באדון הוא קודם לכל אדם בכת"י: גאולה באדון קודמת לכל דבר.

מִשְׁנָה מִצְוַת יְעִידָה — חַמְסָה הָעֲזָרְיָה, שְׂעִידָה אֲדוֹן לְחַשָּׁה. קוֹדֶמֶת לְמִצְוַת פְּדִיָּה — שְׂהִיא פוֹדֶה עַמְמָה. אֲשֶׁר לֹא יַעֲדָה וְהִפְדָּה — חַס יַעֲדָה זֶה — מוֹטָב. עַכְשָׁיו — מִנּוּת חֲלִיץָה קוֹדֶמֶת, שֶׁהַמַּיִסֵּס חֹמַ יִצְמָתוֹ שֶׁלֹּא לְשֶׁ מִנּוּת פּוֹגַע צֹאסוֹר אֶשֶׁת חֹמַ. בְּאֲדוֹן — נַמְחִסִּים חַמְסָה טַמְחָה לְכַדַּק הַצִּיָּת, מִנּוּת פְּדִיָּתָה חַדוֹן קוֹדֶם לְכָל חֹמַס.

הדרן עלך הלוקח עובר חמורו

תוספות

מצות חליצה קודמת — מה שפירש רבינו חננאל פירשתי פרק "החולץ" (יבמות לט, ב).

מצות גאולה קודמת באדון שנאמר ואם לא יגאל — בערכין פרק "המקדיש שדהו" (כז, א), מפרש טעם אחר דבעלים קודמין — לפי

שמוסיפין חומש. והתם פריך לה, ומשני.

הדרן עלך הלוקח עובר חמורו

אחיו שמת קודמת למצות חליצה, שאם אינו רוצה ליבמה — חולצת היבמה נעלו של היבם, ושוב אין זיקת אישות ביניהם, כפי שנאמר: "ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו" וכו' (דברים כה, ז). ומוסיפים: כל זה היה בראשונה, שהיו מתכווננין לייבם לשם מצוה. ועכשיו שאין מתכווננין לייבם לשם מצוה, אלא מתוך טעמים אחרים — משום יופיה של היבמה, או לשם ממון — אמרו: מצות חליצה קודמת למצות יבום. מצות הגאולה, כלומר, הפדייה של בהמה טמאה שהוקדשה למקדש — באדון שהקדיש אותה. ולכן הוא קודם לכל אדם, שנאמר: "ואם בבהמה הטמאה... ואם לא יגאל (על ידי הבעלים) — ונמכר (לכל אדם) בערפך" (ויקרא כז, כז).

קיינים

או פודה או עובר עליו מיבעי ליה שאם כונת הברייאת לומר שמכאן ואילך הריהו מקיים מצות פטר חמור — מובנת הלשון "או פודה או עורפו", לומר: הריהו מקיים את המצוה או בדרך זו או בדרך זו. אבל אם רצונו לומר, כדברי רב ששת, שאם אינו פודה הריהו עובר עליו — צריך לומר כך בפירוש: "או פודה, או עורפו, או עובר עליו" (כך גרסת רוב כתה"י).

הא ר' אליעזר רשי פירש כי הברייאת ממנה הוכיח רמי בר חמא שמצוה להשהותו — הריהו כשיטת ר' אליעזר, ואילו שתי הברייאות הראשונות נשנו לשיטת חכמים. וביישוב הסתירה שביניהן הולך רבא בשיטת רב ששת, שאכן מצוה לפדות פטר חמור לאלתר. ומה ששינוי: אין בפטר חמור פחות משלושים יום, כונתו — עד שלושים אינו עובר עליו (כן מוכח מאור זרוע ותוס' חיצוניות בשי"מ, שגרסו בדבריו: "כרב נחמן לא מתריצנא אלא כרב ששת"). אבל ראשונים אחרים פירשו כי רבא אינו הולך בשיטת רב ששת. אלא לדעתו, גם מה ששינוי בברייאת השניה: "אין בפטר חמור פחות משלושים יום", הריהו כשיטת ר' אליעזר, שצריך להשהותו שלושים יום. אבל לשיטת חכמים — הרי נאמר בברייאת הראשונה "פטר חמור לאלתר", ואין כלל משמעות לשלושים יום (כך כנראה שיטת רמב"ן והרא"ש. וראה תוס' חיצוניות). ומדברי הרמב"ם נראה כי לדעת רבא, הברייאת שהביא רמי בר חמא הריהו כשיטת חכמים, ולא כשיטת ר' אליעזר. ולפי דרך זו, גם חכמים סבורים שלכתחילה מצוה לפדותו כל שלושים יום, אלא שגם לאחר שלושים יום אינו עובר עליו (הגר"א. וראה כס"מ).

מצות הפדייה קודמת למצות עריפה מלשון זו משמע כי מצות פדיה ומצות עריפה שתי מצוות הן. וכן כתב הרמב"ם שמצוה לפדות פטר חמור בשעה, ואם לא רצה לפדותו — מצות עשה לעורפו (הלכות בכורים פ"ב ה"א). אבל הראב"ד טען שעריפה בודאי אינה מצוה, ואדרבה, עבירה יש בה, שמפסיד ממונו של כהן (כפי ששנה לוי לעיל יב, בטעמו של דין זה: הוא הפסיד ממונו של כהן, לפיכך יופסד ממונו). אלא מה שהוכרחה כן "מצות עריפה" אינו אלא אגב לשון "מצות פדיה". אמנם, מפרשי הרמב"ם טענו כי קשה להגדיר דבר שציונה עליו התורה כעבירה, ואף אם אדם נהג מתחילה שלא כראוי. וכדרך שאין קוראים עבירה לשחרור האמה העבריה או לחליצה המזוכרת במשנה זו, אף שראוי לו לאדם שיקיים את היעדה והיבום (ר"י קורקוס). ויש שהוסיף כי על פי הסוד, עריפה אינה נוק אלא דווקא תיקון (רדב"י). ויש שהעיר כי כבר במכילתא מצויות שתי דעות אלו, של הרמב"ם והראב"ד (מהרי"ט אלגאזי).

מצות הפדייה והוא מה שנאמר שם: "ואם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה — והפדה". כלומר, כלומר מצוה עליו לשחררה (תמורת דמים), וחל עליו איסור למוכרה לאדם אחר.

ועכשיו שאין מתכווננין לשם מצוה ובמסכת יבמות (לט, ב) מבואר שזו היא דעת אבא שאול, שאשת אח הריהו מן העריות שאסרתן התורה, ולא התירנה התורה אלא במקום מצוה, כדי להקים שם לאחיו המת. ולכן, אם נושאה לשם נוי או לשם אישות — הרי זה כ"אילו פוגע בערוה, וקורב אני בעיני להיות הולד ממור". אבל אין הלכה כדעה זאת, אלא כדעת חכמים, שמאחר שהתירה התורה את היבמה הריהו מותרת לו לגמרי, בין שכוונתו לניי ובין לעושר. וראה ב"אורח ההלכה".

מצות הגאולה באדון וכו' שנאמר ואם לא יגאל במשנה במסכת ערכין (כז, א) הובאה וזהו בו ביחס לפודה שדה אחוזה מיד ההקדש, שאומרים גוברי ההקדש לבעלים שיפח הוא ראשון בהצעת המחיר. ושם נתנו לכך טעם — מפני שהבעלים צריך להוסיף חומש, ויש בכך רווח להקדש. ואמרו בגמרא שם כי טעם זה נוסף על שתי הנחות, האחת — שממילא רצונו של הבעלים בשדה יותר מכל אדם, והוא מוסיף על דמיה. האחרת — מה שנאמר כאן, לגבי בהמה טמאה, שהתורה עצמה מצוה על כך. וראה בגרסות.

אורח ההלכה

הא רבנן דלא מקשי מאימתי חייב לפדות פטר חמור — משייוולד עד שימות. כחכמים, וכתירוץ רבא, שלדעתו אינו עובר עליו לאחר שלושים (בה"ג. וראה ברמב"ם ובעיונים). אלא שמצוה לפדותו מיד, שלא להשהות את המצוה. (רמב"ם ספר זרעים הלכות בכורים פ"ב ה"ו. שו"ע יו"ד שכא, א).

מצות הפדייה קודמת למצות עריפה מצות עשה לעורפו, ומצות פדיה קודמת למצות עריפה. בשעה ואם לא רצה לפדותו — מצות עשה לעורפו, ומצות פדיה קודמת למצות עריפה. כמשנתנו. וראה בעיונים. (רמב"ם שם ה"ב. שו"ע שם סעיף יב).

מצות יעדה קודמת למצות הפדייה מצות יעוד קודמת למצות פדייה. (רמב"ם ספר קנין הלכות עבדים פ"ד ה"ז).

מצות יבום קודמת למצות חליצה מצות יבום קודמת למצות חליצה (ר"ף ורמב"ם ועוד). כדעת רמי בר חמא ביבמות לט, ב, שאין הלכה כמשנתנו. ויש אומרים שמצות חליצה קודמת למצות יבום (רש"י ועוד). כמשנתנו, דברי רב נחמן בר יצחק שם. וברורות האחרונות נהגו בעיקר בקהילות האשכנזים שאין מייבמים אלא חולצים. (רמב"ם ספר נשים הלכות יבום וחליצה פ"א ה"ב. שו"ע אה"ע קסה, א).

הגאולה באדון קודמת המקדיש את ביתו או את בהמה טמאה שלו או שאר מיטלטלין — הרי אלו נערכים בשוויים בין טוב ובין רע, ואם פדה אותם המקדיש או אשתו או יורשו מוסיף חומש. וכופים את הבעלים לפדות ראשון. (רמב"ם ספר הפלאה הלכות ערכין וזרמין פ"ה ה"ג).

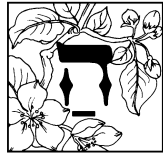

מסורת הש"ס
 א. תוספתא בכורות פ"ב א. ילק"ש תורה ר"ז. שם תרפט.
 ב. (כעין זה) ראה ר"ה י"ב. יבמות ב"ב. ב"ב קח"ב. זבחים מח"א.
 ג. בכורות ה"ב.
 ד. (כעין זה) שבועות ג"א.
 ה. ילק"ש תורה תרס"א.
 ו. קדושין כ"ב. ירושלמי קדושין פ"א ה"ג. ת"כ ויקרא כה. מה. ילק"ש תורה תרס"ז.

גרוסות

בקבלה יש בכתי"י: כתיב בקבלה.
שלא נפטרו במשניות ועוד:
לא נפטרו.
אלא מפדיון הבן במשניות ועוד: ולא נפטרו אלא מפדיון הבן.
דתיב בכתי"י: דתני איבעית.
כדרי חנינא ברוב כתי"י: כדרי חנינא מקדים לה.
פסיק ושדי לה בכתי"י ועוד: פסיק שרי לה וראה בב"ח.
אם גופיה ברוב כתי"י: אם גופיה דגוי.
דכתיב לרשת בכתי"י: דכתיב והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת.
אם כן אפילו בשטר בכתי"י: חזא ועוד קאמר חזא דאם כן אפילו בשטר.

א משנה הלוקח (הקונה) עובר פרתו של נכרי כשהוא במעי אמו, או המוכר לו את עובר פרתו שלו, אף על פי שאינו רשאי למכור לו בהמה גסה, או המשתתף לו, שנעשה שותף עם הגוי בפרה או בעובר. או המקבל ממנו פרה, כדי לטפל בה ולקחת חלק בולדות, או הנותן לו פרה בקבלה, כדי לטפל בה ולהתחלק בולדות – ככל המקרים האלה פטור מן הבכורה, שנאמר: "הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה" (במדבר ג, יג), ויש לדייק: בישאל אבל לא באחרים. הכהנים והלוים חייבים במצות בכור בהמה טהורה שלהם, שלא נפטרו מבכור בהמה טהורה, אלא רק מפדיון הבן ומפדיון פטר חמור.

משנה גמרא הלוקח עובר פרתו של נכרי כשהוא במעי אמו, או המוכר לו את עובר פרתו שלו, אף על פי שאינו רשאי למכור לו בהמה גסה, או המשתתף לו, שנעשה שותף עם הגוי בפרה או בעובר. או המקבל ממנו פרה, כדי לטפל בה ולקחת חלק בולדות, או הנותן לו פרה בקבלה, כדי לטפל בה ולהתחלק בולדות – ככל המקרים האלה פטור מן הבכורה, שנאמר: "הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה" (במדבר ג, יג), ויש לדייק: בישאל אבל לא באחרים. הכהנים והלוים חייבים במצות בכור בהמה טהורה שלהם, שלא נפטרו מבכור בהמה טהורה, אלא רק מפדיון הבן ומפדיון פטר חמור.

תוספות

הלוקח קנה וחיבת בכורה – ואף על גב דשמעינן קנה – איצטרך לאשמועינן דחיבת בכורה, דלא תימא: קנה מספק או מדרבנן, קא משמע לן דקנה קנין גמור. **מה** אחוזה נקנית בכסף ובשטר ובחזקה – פירוש: חזקה משקונה, אף עבד כנעני כן – כשקונין מישראל. אבל בגוי לא מסתבר שיעיל שטר, לפי שקנין שטר לא שייך בגוי, כדאמרין פרק "חזקת הבתים" (בבא בתרא נד, ב): גוי מבי מטא זוזי לדידה איסתליק ליה, וישראל לא קני עד דמטא שטרא לדידה.

לוקח עובר פרתו של נכרי, והמוכר לו אף על פי שאינו רשאי, והמשתתף לו, והמקבל ממנו, והנותן לו בקבלה – פטור מן הבכורה, שנאמר: "בישראל", אכל לא באחרים. הפקנים והלוים חייבים, שלא נפטרו מבכור בהמה טהורה, אלא מפדיון הבן ומפדיון חמור.

ב גמרא מאי איריא דתני עובר פרתו? ליתני ברישא עובר פרתו – דקדושת הגוף היא, והדר ליתני עובר פרתו – דקדושת דמים היא! אמרי במערבא: איבעית אימא, אידי דחביבא ליה, דפרכי חנינא. ואי בעית אימא, דאידי דחביבא ליה, דקדושת דמים היא, פסיק ושדי לה. אמר רבי יצחק בר נחמני אמר ריש לקיש משום רבי אושעיא: ישראל שנתן מעות לגוי

בכהמתו בדיניהם, אף על פי שלא משך – קנה, וחיבת בכורה. וגוי שנתן מעות לישראל בדיניהם, אף על פי שלא משך – קנה, ופטור מן הבכורה.

ד אמר מר: ישראל שנתן מעות לגוי בדיניהם, אף על פי שלא משך – קנה, וחיבת בכורה. מאי "בדיניהם"? אי גימא בדיניהם דגופיה, דאיתי בקל וחומר: אם גופיה קני ליה ישראל בכסף; דכתיב: "לרשת אחזה" – הקישו הפתוב לאחזה: מה אחזה נקנית בכסף ובשטר ובחזקה – אף עבד פנעני נקנה בכסף; ממונו לא פל שפן הוא? אם כן, אפילו בשטר ובחזקה נמי!

לה (הוא פוסק, חותך, ומשליך אותה). ואחר כך עובר לבכור בהמה טהורה, שעניניו מרובים. ובפרטי ההלכה של הקונה בהמה מגוי, אמר ר' יצחק בר נחמני אמר ריש לקיש משום (משמו של) ר' אושעיא: ישראל שנתן מעות לגוי עובר בהמתו בדיניהם, אף על פי שלא משך את הבהמה כדי לקנותה, הרי זה קנה אותה, ואם תתעבר מכאן ואילך – חיבת בכורה. וכן לצד השני, גוי שנתן מעות לישראל בדיניהם, אף על פי שלא משך – קנה, ופטור מן הבכורה. ודנים בפרטי הדברים שאמר ר' אושעיא. אמר מר (החכם): ישראל שנתן מעות לגוי עובר בהמתו בדיניהם, אף על פי שלא משך – קנה וחיבת בכורה. ושואלים: מאי (מה פירוש) בדיניהם? אי גימא (אם נאמן): שקנה את הבהמה בדיניהם דגופיה (של הגוי עצמו), כדרך שקונין את הגוי עצמו כעבד, בכסף. ומניין שהוא נקנה בכסף? דאית (שהוא בא. נלמד) בקל וחומר: אם גופיה קני ליה (אם את הגוי עצמו קונה) ישראל בכסף, דכתיב (שנאמר) בעבד כנעני: "והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה" (ויקרא כה, מו), ובכך הקישו (השווה אותו) הכתוב לאחזה, לקרקע: מה אחזה נקנית בכסף, או בשטר, או בחזקה, כגון שנועל וגודר את השדה – אף עבד כנעני נקנה בכסף. ולפיכך נאמר שממונו, כגון בהמתו של הגוי – לא כל שכן הוא שקונה הישראל מידו בכסף? על כך יש להקשות: אם כן, לפי קל וחומר זה, אפילו בשטר ובחזקה נמי (גם כן) יוכל לקנות את הבהמה, כדרך שקונין את הגוי עצמו. ולא רק במעות, כפי שזכר בדברי ר' אושעיא!

עיונים

עובר פרתו והוא הדין לשאר בהמה טהורה, רחל ועו. והזכרה כאן פרה משום מה שנאמר שאינו רשאי למכור את עברה לגוי. ואיסור זה חל דוקא על בהמה גסה, שעובדים בה בשבת, ולא על בהמה דקה, שם תלוי האיסור במנהג המקום (תפארת ישראל, עפ"י עבודה זרה י"ד, וראה גם במשנה לעיל ב"א).
שנאמר בישראל הכתוב המובא כאן הוא כפירושו של רש"י למשנה הראשונה במסכת זו (ב"א). וראה בעינינו שם.
הכהנים והלוים חייבים ויש הבדל בין הכהנים ללוויים, שהלוי שגולד לו בכור בהמה טהורה – צריך ליתנו לכהן, ואילו הכהן שגולד לו בכור בהמה טהורה – אינו נותנו לכהן אחר, אלא הריהו שלו, ומעלהו לירושלים ומקריבו, ובשרו שלו. ובזמן הזה ממתין עד שיפול בו מום, ואז מותר לו לשוחטו ולאוכלו (ראה יו"ד סימן שכ, א).
אידי דחביבא ליה וכו' נימוק זה מופיע בכמה מקומות בתלמוד כדי להסביר מדוע פותח התנא בהלכה, שמבחינה עניינית ראויה היתה לבוא לאחר ההלכה שאחריה. ובדרך כלל קשורה החביבות בצד החידוש שחידשו חכמים בהלכה זאת, אם משום שמדובר בהלכה שאינה מפורשת בכתוב, או כמו כאן – במה שיש בה ענין מיוחד שדרשו ועסקו בו חכמים (וכך דרשו חכמים את הפסוק "כי טובים דודין מיו"ן" – אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, עריבים עלי דברי דודיך – חכמי ישראל – יותר מיינה של תורה, ע"ז לה, א).
בדיניהם רש"י וכן רבינו גרשום פירשו כי יש לקרוא כאן כך: ישראל שנתן מעות לגוי בבהמתו – יש לרזן דבר זה בדיניהם, והקנין חל על ידי המעות. אבל מדברי התוס' במקום אחר (ב"ב נד, ב) משמע כי "בדיניהם" הוא חלק מהגדרת המקרה: ישראל שנתן מעות לגוי בבהמתו על מנת שהקנין יחול בדיניהם של הגויים, כלומר, במעות – קנה. ואין זו רק מחלוקת פרשנית, אלא השלכה הלכתית יש לה, שלפי שיטת התוס', אם אינו מתנה כן במפורש – אין דנים מקרה זה בדיניהם, אלא כדיני ישראל (ראה באריכות במהרי"ט אלגאזי). וכן משמע מלשון הרמב"ם. (הלכות בכורות פ"ד ה"ה).
קנה וחיבת בכורה כתבו בתוס' כי בנוסף למה שנאמר שקנה – הוצרך להשמיענו שחיבת בכורה, שלא תאמר שקנה רק מספק (כמבואר להלן), שיש מחלוקת האם גוי אכן קנה במעות) ולכן אין הכהן יכול להוציא מידו, כדין המוציא מחבירו עליו הראיה (תוס' חיצוניות). או כדי להשמיענו שאף שקנין המעות בגוי הוא מדרבנן – הרי זה

נחשב קנין גמור, ומועיל לכל דיני התורה. יש שהוסיף, כי לפי זה מובן מדוע נאמר גם במקרה השני, כשקנה הגוי בהמה מידו, שהיא פטורה מן הבכורה – כדי להשמיענו שיש בכח קנין הגוי שתיקנו חכמים, לעקור מצות התורה של קדושת הבכורה (מהרי"ט אלגאזי).
אורה ההלכה
הלוקח עובר פרתו של נכרי הלוקח עובר פרתו של גוי, או המוכר עובר פרתו לגוי, אף על פי שאינו רשאי – הרי זה פטור מן הבכורה. כמשנה. (רמב"ם ספר קרבנות הלכות בכורות פ"ד ה"ב).
היה גוי שותף בפרה או בעובר של ישראל, אפילו היה לו אחד מאלף באם או בולד – הרי זה פטור מן הבכורה. (רמב"ם שם ה"א. שו"ע יו"ד שכ, ג).
המקבל ממנו והנותן לו בקבלה המקבל בהמה מן הגוי להיות מטפל בה והולדות ביניהם, או גוי שקבל מישראל באופן זה – הרי אלו פטורים מן הבכורה. (רמב"ם שם ה"ג. שו"ע שם).
הכהנים והלוים כהנים ולוויים חייבים בבכור בהמה טהורה. כמשנה. ופירשנו הכהן ויעכבו לעצמו. והלוי יתן את בכור בהמתו לכהן (לבוש). (רמב"ם שם פ"א ה"ד. שו"ע שם סעף א).
ישראל שנתן מעות לגוי בבהמתו בדיניהם ישראל שנתן מעות לגוי וקנה לו בהם בהמה בדיניהם, אף על פי שלא משך – קנה, וחיבת בכורה. וכן אם קנה הגוי מישראל בדיניהם ונתן מעות, אף על פי שלא משך – קנה, ופטור מבכורה. כריש לקיש. ויש אומרים שאינו קונה מן הגוי אלא במשיכה (רבינו תם), וכדעת ר' יוחנן בעמוד הבא, שדוקא במשיכה קונה בגוי. וכן דעת רוב הראשונים (משנ"ב א"ח סי' תמ"ח סק"ז). ולכן המוכר בהמה מבכירה לגוי צריך להקנות לו גם במשיכה וגם במעות. ואם לא עשה כן – אף בדיעבד לא קנה (ש"ך). ויש שאומרים שקנה (ראה פת"ש). ומכל מקום בדינים שמדרבנן מועילה משיכה לבד. (רמב"ם שם פ"ד ה"ה. שו"ע שם סעף ו ובהגדה).
עבד כנעני נקנה בכסף וכו' עבד כנעני נקנה בחמשה דברים: בכסף, או בשטר, או בחזקה, או בחליפין, או במשיכה. (רמב"ם ספר קנין הלכות עבדים פ"ה ה"א. שו"ע יו"ד רסז, ב).

וממונו במשיכה — מטלטלין אין נקנין אלא במשיכה, נמסכת קדושין (כו,א). מיד עמיתך — משמע מיד ליד, דהיינו משיכה. כלל כלל לא — עד שתכל לרשותו של ישראל לא קני. ואימא או בהא או בהא — והכי משמע קרא: מיד עמיתך הוא דמשיכה ולא בכסף, הא מיד גוי נאזיח שטרלה. ונשמע מיניה דהיכא דמשך ולא נתן מעות נמי קני!

תוספות

מיד עמיתך במשיכה הא מיד גוי בכסף — ואם תאמר: דלמא הא מיד גוי — בשטר ובחזקה, דחזקה נמי שייכא במטלטלין אם עשה בהן שום תיקון, כעין נעל וגדר ופרץ בקרקע! יש לומר: דשני קניינים הללו הויין מצויין, ושייכי זה במוכר וזה בלוקח, שזה נותן מעות וזה מושך אצלו החפץ. וכן לרבי יוחנן בסמוך דדרשינן איפכא: "מיד עמיתך" בכסף, הא לגוי במשיכה. ואם תאמר: מנלן שהן חשובין קנין כלל, דמוקמינן מסברא קניינין דקרא בהני? יש לומר: דאשכחן כסף שקונה במקום אחר — בקרקע ובחזקה, ומשיכה — במציאה והפקר. אימא לגוי כלל כלל לא קל וחומר אם גופו קני ממונו לא כל שכן — ואם תאמר: דלמא בחליפין דהוא מקני ממונו, כדדרש בקדושין (ח,א): "מכסף מקנתו" — בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתורת תבואה וכלים, ונאי ניתו — חליפין. ובעבד עברי הנמכר לגוי כתיב האי קרא. משמע: הא שאר כגון מטלטלין — קונה גוי בחליפין! ויש לומר: דאי לא אשכחן כסף או משיכה בגוי — לא הוה מוקמינן ליה בחליפין. ועוד יש לומר: האי דקאמר גוי בחדא — לאו בחליפין שוהה בגוי ובישראל מייך, אלא בקנין חדש כגון כסף או משיכה. (לעיל) אם גופו קני — אם גופו דישארל קני ליה גוי בכסף כוי. מדלא פריך הכא: אם כן אפילו בשטר וחזקה נמי, כדפריך לעיל, יש ראייה לפירוש רבינו תם, דמפרש פרק קמא דקדושין (יד,א): אשכחן עבד עברי הנמכר לגוי שכל קניינו בכסף, כלומר, כל קנינו דגוי בעבד עברי בכסף, כדכתיב (ויקרא כה): "מכסף מקנתו" — ולא בשטר וחזקה, כדמוכח הכא. ובקונטרס פירש שם דכל דבר קניינו בכסף, כדדרשינן הכא: "מיד עמיתך" — במשיכה, הא מיד גוי — בכסף. וקשה: דהאי דרשא לריש לקיש היא, והלכה כרבי יוחנן! ואם תאמר: אכתי גוי קונה ישראל בחזקה, כדאמר גיטין (לח,א): מנין לגוי שקונה ישראל בחזקה — שנאמר: "וישב ממנו שבי" יש לומר: דההיא חזקה — כשיש מלחמה הוא. והוא הדין ממונו, כדאמר חולין (ס,ב): עמון ומואב טיהרו בסיחון.

ועוד, ישארל מישארל יוכיחו, דגופיה — קני ליה בכסף, ממונו — במשיכה! אלא אמר אביי: בדיניהם שפסקה להם תורה: "או קנה מיד עמיתך" — מיד עמיתך הוא דבמשיכה, הא מיד גוי — בכסף. ואימא: מיד גוי כלל כלל לא! — אמרי: לא סלקא דעתך, קל וחומר הוא: אם גופו קונה, ממונו לא פל שפן? — ואימא: מיד גוי עד דאיכא תרתיה! — אמרי: ולא קל וחומר הוא? גופו — באחת, ממונו בשתיים?! — ואימא: או בהא או בהא! — דומיא ד"עמיתך", מה עמיתך בחדא — אף גוי נמי בחדא. ה אמר מר: וגוי שנתן מעות לישראל בבהמתו בדיניהן, אף על פי שלא משך — קנה, ופטור מן הבכורה. מאי "בדיניהן"? אילימא בדיניהן דגופיה, משום דאיתי בקל וחומר: אם גופו ישארל קני ליה בכסף, דכתיב: "מכסף מקנתו" — ממונו לא פל שפן? ישארל מישארל יוכיחו, דגופו קני בכסף, ממונו — במשיכה! אלא אמר אביי: בדיניהם שפסקה להם תורה: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך", לעמיתך — במשיכה, הא לגוי — בכסף. ואימא: לגוי כלל כלל לא! — אמרי: לאו קל וחומר הוא? אם גופו קנה, ממונו לא פל שפן! — אימא: לגוי עד דאיכא תרתיה! — לאו קל וחומר הוא? גופו — באחד, ממונו בשתיים?! — ואימא: או בהא או בהא? — דומיא ד"עמיתך",

ועוד, דרכי הקנין של ישראל מישארל יוכיחו שאין ללמוד קנין ממונו של אדם מקנין גופו, דגופיה קני ליה [שהרי את ישראל עצמו קונה] ישראל לעבד בכסף, ואילו ממונו, כגון בהמתו של ישראל, אין ישראל קונה בכסף, אלא במשיכה! אלא אמר אביי: מה שנאמר שנתן מעות לגוי בדיניהם, אין כוונתו — כדרך שקונים גוי, אלא: בדיניהם שפסקה להם תורה, ואמרה כיצד קונים מידם מיטלטלים, והוא במעות. שכן דורשים את הפסוק "או קנה מיד עמיתך" (שם יד), מיד עמיתך (ישראל) הוא שאתה קונה במשיכה מיד ליד, הא [אבל] מיד גוי אתה קונה בכסף. ומקשים: ומניין שכן יש להסיק מכתוב זה? ואימא [ואמרו]: מיד עמיתך אתה קונה במשיכה, ואילו מיד גוי — כלל כלל לא קונים, ואפילו לא בכסף! בתשובה לכך אמרי [ואמרי]: לא סלקא דעתך [לא יעלה על דעתך] לומר כן, שהרי קל וחומר הוא: אם את גופו של הגוי קונה ישראל בכסף, ממונו לא כל שכן שהוא קונה בכסף? ומקשים: ואימא [ועדיין אמרו] כן: מיד עמיתך אתה קונה במשיכה, אבל מיד גוי אינך קונה עד דאיכא תרתיה [שיש שתיים]. שתי דרכי קניה גם כסף וגם משיכה! בתשובה לכך אמרי [ואמרי]: בודאי אינך יכול לומר כן, ולא [והאם לא] קל וחומר הוא? אם את גופו קונה ישראל בדרך קנין אחת, ממונו צריך לקנות בשתיים?! וחזורים ומקשים: ואימא [ואמרו] ודייק כן: מיד עמיתך אתה קונה במשיכה, מיד הגוי קונים או בהא [בזה, בכסף] או בהא [בזה, במשיכה] ומשיבים: לא ניתן לומר כן, שהרי דינו של הגוי צריך להיות דומיא [דומה] לדין של עמיתך, ממנו הוא למד, מה מיד עמיתך בחדא [קונה] בדרך אחת במשיכה — אף מיד גוי נמי [גם כן] בחדא [באחת]. בכסף. ה ודנים בהמשך דברי ר' אושעיא. אמר מר [החכם]: וגוי שנתן מעות לישראל בבהמתו בדיניהן, אף על פי שלא משך — קנה, ופטור מן הבכורה. ומכריזים: מאי [מה] פירוש [בדיניהן]? אילימא [אם נאמר] בדיניהן דגופיה [של ישראל עצמו], כדרך שהוא קונה את גופו של ישראל בכסף. ויש לומר כן משום דאתי [שהוא בא. נלמד] בקל וחומר: אם את גופו של ישראל קני ליה [קונה] אותו [הגוי בכסף, דכתיב [שנאמר] בישראל הנמכר לגוי: "מכסף מקנתו" (ויקרא כה, נא), את ממונו של ישראל לא כל שכן שקונה אותו הגוי בכסף? דבר זה יש לדחות: דרכי הקנין של ישראל מישארל יוכיחו, שהרי את גופו של עבד עברי קני [קונה] ישראל בכסף, ואת ממונו של ישראל אין ישראל קונה בכסף אלא במשיכה! אלא אמר אביי: מה שנאמר שגוי קונה בהמה בכסף בדיניהם, הכוונה היא: בדרכי הקנין שפסקה להם תורה לגויים, כיצד הם קונים מיד ישראל, והוא בכסף, שנאמר: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך" (שם יד), ויש לדייק: לעמיתך אתה מוכר במשיכה, הא [אבל] לגוי — בכסף. ומקשים: ואימא [ואמרו]: לגוי כלל כלל לא, שאין הגוי קונה מיד ישראל לא בכסף ולא במשיכה! אמרי [ואמרי]: בתשובה לכך: לאו [האם לא] קל וחומר הוא? אם את גופו של ישראל קנה הגוי, ממונו לא כל שכן שהוא קונה? ומקשים, אימא [ואמרו] ודייק כן: לעמיתך אתה מוכר במשיכה, אבל לגוי אינך מוכר עד דאיכא תרתיה [שיש שתיים]. שתי דרכי קניה, גם במשיכה וגם בכסף! ומשיבים: לאו [האם לא] קל וחומר הוא? אם את גופו של ישראל קונה הגוי בדרך אחת, את ממונו יצטרך לקנות בשתיים?! ומקשים, ואימא [ואמרו]: את ממונו של ישראל קונה הגוי או בהא [בזה] או בהא [בזה]! ודוחים: קנין הגוי הנלמד מפסוק זה הריהו דומיא [בדומה] לקנין של עמיתך, ממנו הוא למד:

מסורת הש"ס
ז. ראה ירושלמי ב"מ פ"ד ה"ב. ילק"ש תורה תרסא.
גרסות
ואימא מיד גוי עד דאיכא תרתיה בכתי"מ: ואימא מיד עמיתך באחת מיד גוי בשתיים.
אם גופו ישראל קני ליה בכסף בכתי"מ: אי גופיה דישארל קני ליה גוי בכסף.

עיונים

בדיניהם שפסקה להם תורה בעל מגן אברהם (או"ח תמו ס"ק ד) דייק מכאן כי כשאדם קונה מגוי בדיני הגוים ממש, ולא בקנין מעות שפסקה להם התורה — אין הקנין חל. אבל בעל החתם סופר (שו"ת יו"ד סי' שיא) דחה את דבריו, שאם לכך הכוונה, שרק במעות קונים מידם, מדוע נאמר דברי ר' אושעיא דווקא במעות? והרי ידועים לנו דרכי קנין אחרות של גוים בזמן חכמים! אלא כוונת הדברים היא, שגם במקרים בהם אין מנהג הגוים לקנות באופן שפסקה להם התורה, אם קנה ממנו הישראל באופן זה שפסקה התורה — יחול הקנין, ובהמה זו חייבת בבכורה, וכן להיפך. ישראל מישארל יוכיחו. ביסודה של הדחיה עומד העיקרון שלא ניתן לעשות בענין זה קל וחומר. שכן אף שמצאנו דרכי קנין חשובות וכוללות יותר מאחרות, מכל מקום דרך הקנין של דברים שונים תלויה גם במאפיינים השונים של הדבר הנקנה. ומצד זה יש לומר, כי אדם, שהקנין שבו הוא בעיקרו שיעבוד ולא קנין הגוף — נקנה על ידי כסף, ואילו בהמה — גופה קני לאדם לכל דבר וענין, ולכן היא נקנית במשיכה. וכן יש לומר כי דווקא בהמה קונים במשיכה, משום שכן לוקח אדם בהמה ממקום למקום. אבל אין נוהגים כן באדם, ומשום כך הוא נקנה דווקא בכסף (וראה אהל משה בשם מהר"ם שיק וחתן סופר). הא מיד גוי בכסף אף שיש דרכי קנין אחרות, שניתן היה לדייק ולומר שהגוי קונה על ידו, מכל מקום יש שני צדדי דמיון של כסף למשיכה, שבגללם מדייקים באופן זה: האחד — ששני אלו הם המצויים יותר בין בני אדם בקנין מיטלטלים. והשני — שבשניהם נעשית פעולה של לקיחה שעל ידה מתהווה הקנין, אם במשיכה

של החפץ — על ידי הקונה, או בקבלת המעות — על ידי המוכר (תוס', ראה תוס' חיצוניות). מיד גוי כלל כלל לא קשה לומר כי הכוונה היא לומר שלא ניתן כלל לקנות מיטלטלים מן הגוי, שהרי מצאנו בכתובים שישראל קונים מן הגוי ("אכל כסף תשברני", דברים ב, כח. וכן לענין מכירה "או מכר לנקרי" שם יד, כא). אלא הכוונה היא — שיכול הגוי לחזור בו אם הוא רוצה (רבינו גרשום). ורש"י פירש כי כוונת הדברים היא שאינו קונה עד שתבוא לרשותו. ויש שהסביר כי אין כוונת רש"י לקנין הקרוי "קנין חצר", שהרי גם זה קנין שנתחדש דינו בתורה. אלא הכוונה היא למציאות האנושית הקיימת עוד קודם שניתנה התורה, שלא היה דבר נחשב בקניו לו לאדם בשלימות עד שהיה מצוי ברשותו ממש, כאדם העושה בשלו. ורק ממתן התורה נחשב דבר כקניינו המוחלט של אדם גם בלא תנאי זה, אלא במשיכה בלבד (כגון על ידי הגבהה של חפץ אפילו ברשות המוכר), או על ידי נתינת מעות בלבד. ועל כך נאמר כאן "כלל כלל לא" עד שתבוא לרשותו (חתם סופר). ואימא או בהא או בהא ולדרך זו הדברים עולים יפה, שהרי דווקא משום שממונו אינו חשוב כמו גופו — יכול הקונה לקנותו בכל אופן שירצה, ולא דווקא במעות. אורח ההלכה
עבד עברי נקנה בכסף עבד עברי נקנה בכסף, או בשוה כסף, או בשטר. (רמב"ם שם פ"ב ה"א).

מסורת הש"ס

- א. ע"ז ע"א, ע"ב, א, ילק"ש תורה תרסא (כל הענין).
- ב. עירובין פ"ב, קדושין כ"ב, ב"מ מ"ב, מ"א, מ"ב, ב"מ מ"ח, חולין פ"ג, ירושלמי עירובין פ"ז הי"י, שם ב"מ פ"ד הי"ג, ילק"ש שם.
- ג. ראה ב"ק ק"ג, ב"מ פ"ב, ע"ז ירושלמי ב"ק פ"ד הי"ג, שם ב"מ פ"ב הי"ח, תוי"כ ויקרא כ"ה, נד, ילק"ש תורה תרס"ח, שם תתמ"ט, שם תתק"ל, שם תתק"ל.
- ד. ע"ז נ"ג, ע"ב, תוספתא ע"ז פ"ה ג.

גרסות

אף גוי נמי בכתיב ועוד: אף גוי. לא ב"ח: לא קניא. לעמיתך לעמיתך ברוב כתיב: לעמיתך. ואי אתה מחזיר אונאה לגוי ברוב כתיב: לגוי אי אתה מחזיר אונאה. אבל הקדש בכתיב: אבל הניחא למאן דאמר ברוב כתיב: הניחא אי סבר לה כמאן דאמר. אונאה בכתיב: השתא גזילו מותר אונאה. מן הגוים בכתיב: של גוים. יולין הנאה יש בכתיב: יולין וראה עיונים.

לשון

גרונאות
מקור המלה הוא ביוונית ἄρον (גרונות) ומשמעה – חפצי סודיות, ובלשון חכמים גם שברי כלים וחתכות מתכת.

אישים

אמימר
אמימר היה מגדולי האמוראים בדור החמישי ישיש לאמוראי בבל. אמימר נולד וגדל בנהרדעא, שם למד ולימד תורה, וכן נראה כי למד מפיהם של חכמי פומבדיתא. החכמים בשמם הוא מביא שמעות בעיקרם בני הדור החמישי לאמוראי בבל, תלמידיהם של אב"י רבא. ממקומות שונים עולה כי שימש בנהרדעא כרב ודיין ותיקן שם תקנות שונות, ואולם השפעתו וסמכותו היתה גדולה גם במקומות אחרים, כגון מחוזא. גדולי הדור הבא, כגון רב אשי, יטבו ולמדו לפניו, ובאו לפניו לדון, ידוע לנו על בן אחד שהיה לו, בשם מר, שהיה יושב ולמד לפני רב אשי, עוד בחיי אביו.

מה עמיתך – בדרך אחת, אף גוי נמי – באחת. מצאנו, איפוא, מקור בתורה לדרך קניינו של הגוי מיד ישראל בכסף – מדיוק המלה "עמיתך". ועל כך אמרי [אומרים]: ולשיטת אמימר דאמר [שהוא אומר]: משיכה בגוי קונה, הניחא אי סבר לה [זה נוח, מוכן, אם סבור הוא] כדעת ר' יוחנן דאמר [שאומו]: דבר תורה (מדון תורה) מעות קונות מיטלטלים מישראל לישראל, משיכה לא, אם כן אהני [הו"ע] הכתוב "וכי תמכרו ממכר לעמיתך" (ויקרא כה, יד), ללמדנו: במשיכה, אלא אי סבר לה [אם הוא סבור] כדעת ריש לקיש דאמר [שאומו]: משיכה כקנין בישראל מפורשת מן התורה, נמצא שגם לעמיתך אתה מוכר במשיכה, וגם לגוי במשיכה, אם כן "לעמיתך" למה לי? אמרי [אומרים] בתשובה: "עמיתך" לא לצורך הקנין נאמר, אלא לעיקר דינו של פסוק זה, שנאמר: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו", ללמד: לעמיתך אתה מחזיר אונאה, שאם נטלת מן הקונה יותר מערכו של החפץ, או שילמת למוכר פחות מערכו, עליך להשיב לו, ואי [ואי] אתה מחזיר אונאה לגוי. ומקשים: דין זה, שאין אונאה לגוי – מ"אל תונו איש את אחיו" נפקא [יוצא הדבר], מדיוק המלה "אחיו"! ומשיבים: חד [מיעוט אה] נאמר בגוי, וחד [ומיעוט אה] בהקדש, שאין דין אונאה בנכסי המקדש, ומעירים: ולמרות שגם הגוי וגם ההקדש אינם בכלל "עמיתך", צריכי [צריכים] שני מיעוטים: דאי כתב רחמנא חד [שאם היתה כותבת התורה רק מיעוט אה], הוה אמינא [הייתי אומר]: לגוי הוא שאין לו אונאה, אבל הקדש – יש לו אונאה, על כן קא משמע לן [משמע לנו] הכתוב דין זה גם בהקדש. ומקשים: הניחא למאן דאמר [זה נוח לשיטת מי שאומר] שגזילו, לגזול את הגוי, אסור מדון תורה – הא מידי גוי בכסף, ומדגוי בחזק – ישראל נמי בחזק, דשניהם למדין זה על זה. דליכא למימר דלא משתעי קרא אלא דגוי בהא או בהא, וכן ישראל, דאם כן היו שוין. ואפילו אם תמצני לומר שיקנה חליפין בישראל ולא בגוי, ולא כדפרשית לעיל, מצי למימר דלא משתעי קרא אלא בקנינין הרגילין ומצויין, כגון כסף ומשיכה, ובהנך למדין ישראל וגוי זה מזה. ועוד מפרש רבי טעמא דרבי יוחנן דמעות קונות – מגופיה דקרא ד"או קנה מיד עמיתך", דסתם קנין דקרא במעות, כדכתיב (ירמיה לב): "שדות בכסף יקנו", וכתב: "מכסף מקנתו" (ויקרא כח).

[שיין לעמוד הקודם] מה עמיתך בחדא – משיכה. אף גוי בחדא – נכסף ולא נמשיכה. דהכי משמע: עמיתך נמשיכה ולא גוי. מכסף מקנתו – נכסף עברי הנמכר לגוי הכתוב מדבר. [עד כאן שיין לעמוד הקודם]. לאמימר דאמר כו' – נפקא נמלא דעזודה זרה (ע"ב, ג). הניחא אי סבר לה כרבי יוחנן – דלמך נפקא "הוצ" (נצח מיעוט מ"ג): דבר תורה מעות קונות, דכתיב: "ונתן הכסף וקס לו", דגמר הדיוט מהקדש, ומשיכה לא קניא – איכא למימר ד"עמיתך" אחי למימר: מיד עמיתך נכסף, ומיד גוי נמשיכה. מפורשת מן התורה – "מיד עמיתך" משמע: מיד ליד. אמרי לעמיתך – דממעט גוי, מדון אונאה דכתיב נסיפיה דקרא קממעט ליה. אונאה מאל תונו ולא גוי. חד למעוטי גוי וחד למעוטי הקדש – מאולאה. כמאן דאמר גזילו – של גוי אסור, נכסף קמלא נפקא "הגזול נמלא" (ק"ג, ג). אמרי – ודאי אי סבר גזילו של גוי מותר – מו לא אכיל קרא למישרי אונאה, אלא למעוטי מדון קנייה. וכיון דלמך גוי קנה נמשיכה – על כרחיך כרבי יוחנן סבירא ליה, דמכסף קא ממעט ליה. גרוטאות – מחכות כסף. יחזיר – דמשיכה אינה קונה.

תוספות

דבר תורה מעות קונות – פירש בקונטרס: דכתיב בהקדש: "ונתן הכסף וקס לו", וגמר הדיוט מהקדש. ואם תאמר: לריש לקיש דאמר משיכה מפורשת מן התורה – ליגמר שיקנה כסף בהדיוט כמו בהקדש, ומשיכה נמי תקני בהקדש כמו בהדיוט! ותיירך הרב רבי יהודה בר נתן: דמשיכה לא שייכא בהקדש, דכל היכא דאיתיה – בי גזא דרחמנא איתיה. ולהכי שייך טפי כסף מבהדיוט, שבהדיוט דאפשר במשיכה – לא יחא (אלא) קנין אחר. ונראה לרבינו יצחק, דמקרא נפק ליה שפיר, דרשינן "מיד עמיתך" במשיכה – הא מידי גוי בכסף, ומדגוי בחזק – ישראל נמי בחזק, דשניהם למדין זה על זה. דליכא למימר דלא משתעי קרא אלא דגוי בהא או בהא, וכן ישראל, דאם כן היו שוין. ואפילו אם תמצני לומר שיקנה חליפין בישראל ולא בגוי, ולא כדפרשית לעיל, מצי למימר דלא משתעי קרא אלא בקנינין הרגילין ומצויין, כגון כסף ומשיכה, ובהנך למדין ישראל וגוי זה מזה. ועוד מפרש רבי טעמא דרבי יוחנן דמעות קונות – מגופיה דקרא ד"או קנה מיד עמיתך", דסתם קנין דקרא במעות, כדכתיב (ירמיה לב): "שדות בכסף יקנו", וכתב: "מכסף מקנתו" (ויקרא כח).

כמאן דאמר גזל הגוי מותר – פירש הקונטרס: פלוגתא ב"הגזול בתרא" (בבא קמא ק"ג, ג). וכולה שמעתא דהתם מוכח דאסור, ובהפקעת הלואתו פליגי. אבל בפרק "אריבע מיתות" (סנהדרין נו"א, תניא: גזל ונגב וכן ית תואר – ישראל בגוי מותר. ובפרק "המקבל" (בבא מציעא ק"א, ב) נמי אמר: חד למישרי גזילו של גוי וחד למישרי עושקו, גבי "רעיד" ו"יאחיד", ואם תאמר: וגזל הגוי היכי שרי? הכתיב (ויקרא כז): "יוחש עם קונחתו", ובגוי שהוא תחת ידך משתעי, דאי אין תחת ידו – מי ציית לפי שנים שעבר היובל? יש לומר: היכא דאיכא חלול השם – ודאי אסור, וכי שרית – היכא דאית ליה לאישתמוטי, וגזל ממנו בעלילה או בכמה עניינים.

ואי אמרת מעות קונות משיכה למה לי – תימה: דבפרק בתרא דעבודה זרה (ע"ב, ג) מייתי הך ברייתא למידק איפכא מרישא, דקאמר: ואי אמרת משיכה בגוי קונה, אמאי יחזיר! ואומר רבינו יצחק: דהמקשה סובר הכא והתם דתרויהו בעינן בגוי, משיכה ומעות. והשתא ניחא ליה הכא והתם רישא וסיפא.

(ים של שלמה בבא קמא.)

יולין הנאה לים המלח משמעות דבר זה היא שיש להוליך לים המלח את דמיו של האיסור, שיעור ההנאה שיש בו. אלא שפתרון זה להוליך הנאה לים המלח, מופיע בדרך כלל כאשר לא ניתן לזהות את האיסור עצמו ולאברו (ומכל מקום אסור הישראל ליהנות גם מערכו הכספי של הדבר). אבל במקום שהאיסור עצמו ידוע וניתן – יש לאבד אותו עצמו. ולכן כתב רש"י כי הגרסה העיקרית בענין זה היא כנראה: "יולין לים המלח".

אורה ההלכה

דבר תורה מעות קונות אחד הבהמה ואחד שאר המיטלטלים נקנין במעות מן התורה, ומשנתן את המעות – קנה, ואין אחד מהם (הקונה או המוכר) יכול לחזור בו. אבל החכמים תיקנו שלא ייקנו המיטלטלים אלא בהגבהה, ובדברים שאין דרך להגביהם – במשיכה. כר' יוחנן (ראה ב"מ מ"ב). (רמב"ם ספר קנין הלכות מכירה פ"ג הי"א. שו"ע ח"מ קצח, א.)

ואי אתה מחזיר אונאה לגוי הגוי אין לו הונאה. (רמב"ם שם פ"ג הי"ז. שו"ע שם רכז, כו.)

וחד בהקדש אין להקדשות דין הונאה. אפילו מכר דבר שווה אלף דינר בדינר, או שווה דינר באלף דינר – אין בהם הונאה. וכתב רמ"א: ויש אמורים (טור בשם ר"ח הרא"ש) שדוקא עד מחצית אין אונאה, אבל אם נמכר פי שנים מערכו – יש לזה דין אונאה (ראה סמ"ע). (רמב"ם שם הי"ח. שו"ע שם סעיף כט ובהגהה.)

גזילו אסור אסור לגזול או לעשוק אפילו כל שהוא, בין מישראל בין מגוי. (רמב"ם ספר נזיקין הלכות גזילה פ"א הי"ב. שו"ע שם שנט, א.)

הלוקח גרוטאות מן הגוים וכו' הקונה גרוטאות מן הגוי ומצא בהן עבודה זרה, אם נתן מעות ולא משך – יחזירם לגוי. וכן אם משך ולא נתן מעות, אף על פי שמשכה בגוי קונה – כמקם טעות הוא. נתן מעות ומשך – יוליכם לים המלח. כברייתא וכתירוץ רבא. ועיין לח"מ. (רמב"ם ספר מדע הלכות עבודה זרה פ"ז הי"ח. שו"ע יו"ד קמז, ג.)

מה עמיתך באחת – אף גוי נמי באחת.
א אמימר: וילאמימר, דאמר: משיכה בגוי קונה, הניחא אי סבר לה כרבי יוחנן דאמר [שהוא אומר]: משיכה בגוי קונה, הניחא אי סבר לה [זה נוח, מוכן, אם סבור הוא] כדעת ר' יוחנן דאמר [שאומו]: דבר תורה (מדון תורה) מעות קונות מיטלטלים מישראל לישראל, משיכה לא, אם כן אהני [הו"ע] הכתוב "וכי תמכרו ממכר לעמיתך" (ויקרא כה, יד), ללמדנו: במשיכה, אלא אי סבר לה [אם הוא סבור] כדעת ריש לקיש דאמר [שאומו]: משיכה כקנין בישראל מפורשת מן התורה, נמצא שגם לעמיתך אתה מוכר במשיכה, וגם לגוי במשיכה, אם כן "לעמיתך" למה לי? אמרי [אומרים] בתשובה: "עמיתך" לא לצורך הקנין נאמר, אלא לעיקר דינו של פסוק זה, שנאמר: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו", ללמד: לעמיתך אתה מחזיר אונאה, שאם נטלת מן הקונה יותר מערכו של החפץ, או שילמת למוכר פחות מערכו, עליך להשיב לו, ואי [ואי] אתה מחזיר אונאה לגוי. ומקשים: דין זה, שאין אונאה לגוי – מ"אל תונו איש את אחיו" נפקא [יוצא הדבר], מדיוק המלה "אחיו"! ומשיבים: חד [מיעוט אה] נאמר בגוי, וחד [ומיעוט אה] בהקדש, שאין דין אונאה בנכסי המקדש, ומעירים: ולמרות שגם הגוי וגם ההקדש אינם בכלל "עמיתך", צריכי [צריכים] שני מיעוטים: דאי כתב רחמנא חד [שאם היתה כותבת התורה רק מיעוט אה], הוה אמינא [הייתי אומר]: לגוי הוא שאין לו אונאה, אבל הקדש – יש לו אונאה, על כן קא משמע לן [משמע לנו] הכתוב דין זה גם בהקדש. ומקשים: הניחא למאן דאמר [זה נוח לשיטת מי שאומר] שגזילו, לגזול את הגוי, אסור מדון תורה – הא מידי גוי בכסף, ומדגוי בחזק – ישראל נמי בחזק, דשניהם למדין זה על זה. דליכא למימר דלא משתעי קרא אלא דגוי בהא או בהא, וכן ישראל, דאם כן היו שוין. ואפילו אם תמצני לומר שיקנה חליפין בישראל ולא בגוי, ולא כדפרשית לעיל, מצי למימר דלא משתעי קרא אלא בקנינין הרגילין ומצויין, כגון כסף ומשיכה, ובהנך למדין ישראל וגוי זה מזה. ועוד מפרש רבי טעמא דרבי יוחנן דמעות קונות – מגופיה דקרא ד"או קנה מיד עמיתך", דסתם קנין דקרא במעות, כדכתיב (ירמיה לב): "שדות בכסף יקנו", וכתב: "מכסף מקנתו" (ויקרא כח).

ב מיתבי: הלוקח גרוטאות מן הגוים, ומצא בהן עבודה זרה, אם עד שלא נתן מעות משך – יחזיר, ואם משנתן מעות משך – יוליך הנאה.

אמימר דאמר גזל הגוי מותר – פירש הקונטרס: פלוגתא ב"הגזול בתרא" (בבא קמא ק"ג, ג). וכולה שמעתא דהתם מוכח דאסור, ובהפקעת הלואתו פליגי. אבל בפרק "אריבע מיתות" (סנהדרין נו"א, תניא: גזל ונגב וכן ית תואר – ישראל בגוי מותר. ובפרק "המקבל" (בבא מציעא ק"א, ב) נמי אמר: חד למישרי גזילו של גוי וחד למישרי עושקו, גבי "רעיד" ו"יאחיד", ואם תאמר: וגזל הגוי היכי שרי? הכתיב (ויקרא כז): "יוחש עם קונחתו", ובגוי שהוא תחת ידך משתעי, דאי אין תחת ידו – מי ציית לפי שנים שעבר היובל? יש לומר: היכא דאיכא חלול השם – ודאי אסור, וכי שרית – היכא דאית ליה לאישתמוטי, וגזל ממנו בעלילה או בכמה עניינים.

ואי אמרת מעות קונות משיכה למה לי – תימה: דבפרק בתרא דעבודה זרה (ע"ב, ג) מייתי הך ברייתא למידק איפכא מרישא, דקאמר: ואי אמרת משיכה בגוי קונה, אמאי יחזיר! ואומר רבינו יצחק: דהמקשה סובר הכא והתם דתרויהו בעינן בגוי, משיכה ומעות. והשתא ניחא ליה הכא והתם רישא וסיפא.

עיונים
דאמר דבר תורה מעות קונות ר' יוחנן, שלא כריש לקיש, אינו מביא מקור מן התורה לדבריו. ורי"ח וכן הר"ף (ב"מ מ"ב) מביאים כהמשך לדברי ר' יוחנן את הטענה הנוכרת בסוגיה לעיל: אם את גופו של ישראל קונה ישראל בכסף, את ממנו לא כל שכן? אבל הרמב"ן מעיר כי לעיל נדחה קל וחומר זה. ולדעת רש"י מקור הדברים הוא במה שנאמר בפרק מיד ההקדש [ונתן הכסף וקס לו] (ראה ויקרא כו, ט), שאם מיד ההקדש ניתן לפדות בכסף בלבד – קל וחומר מן ההדיוט (רש"י עירובין פ"ב, ד"ה דבר תורה). אבל תוס' וראשונים אחרים תמדהו על כך מכמה פנים, וביניהן – שאין ללמוד מן ההקדש להדיוט (ראה ריטב"א ב"מ מ"ב). ויש מי שהוסיף וטען שפדיון מיד ההקדש משמטו חלול הקדושה על הכסף, ולא קנין (חידושי הגרי"ז). ובתוס' ועוד כתבו כי מקורו של ר' יוחנן גם הוא בכתוב "או קנה מיד עמיתך", ומסברה מדובר בכסף, שהרי קניה במקרא בכל מקום הרייה בכסף.

ומכל מקום גם לשיטת ר' יוחנן, אין מעות קונות אלא מדון תורה. אבל חכמים תיקנו שלא ייקנו המיטלטלים במעות, אלא בהגבהה, או במשיכה (בדבר שאין דרכו בהגבהה), וטעם הדבר, גזירה שמא לאחר שיתן הקונה דמים, יארע אתם כל שהוא, כגון שריפה, ההמוכר לא ישתדל לדאוג למיטלטליו, מאחר ששוב אינם שלו (ראה ב"מ מ"ב).
ואי אתה מחזיר אונאה לגוי מניסוח הדברים כאן, לענין השבת דמי ההונאה לגוי, יש לדייק כי לשיטת הגמרא כאן יש איסור להונות את הגוי, כפי שאסור לגנוב את דעתו (ראה חולין צ"ד, א). אלא שאם נעשה הדבר בטעות – אין חובה להשיב את דמי ההונאה (רש"ש).

גזילו של גוי נחלקו תנאים האם גזל הגוי אסור מן התורה (ראה בתוס'). ומכל מקום אמרו בירושלמי (ב"ק פ"ד הי"ג) כי גם רבן גמליאל, שהיה סבור כי מעיקר דין תורה לא נאסר הדבר, גזר על כך משום חלול השם, שאין עבירה חמורה מננה (וראה תוספתא ב"ק פ"י טו). וחכמים רבים כתבו כי להלכה יש איסור לא תעשה מן התורה על גזל הגוי, כפי שעולה גם מסוגייתו (ראה אנציקלופדיה תלמודית ערך גזל הגוי). אבל המהרש"ל טען כי האיסור על האדם לעשות רע, ובכלל זה לגנוב ולהזיק לכל אדם, מובן מאליו, ואינו צריך איסור מפורש בתורה. ודיני התורה כולם הריהם חידוש מיוחד הנוגע ליחסים שבין ישראל לישראל. וגם הכתובים שהוזכרו בדברי חכמים לאיסור גזל מן הגוי אינם אלא אסמכתא

לים המלח — דעודה זרה צד ישראל אינה עטולה עולמית. משיכה למה לי. מקח טעות — דלא ידע דאיית זב עבודה זרה, הלכך מלי למיהדר ציה. רישא איכא מקח טעות סיפא ליכא מקח טעות — נממיה. רישא וסיפא מקח טעות — ומדינא מלי מהדר ציה נמי נסיפא. ומיהו רצנן גורו, כיון דיהיב זוזי והדר שקיל להו — מיחוזו כמוכר עבודה זרה. ורישא דלא יהיב זוזי, וכי מהדר לה לא מידי שקיל — לא מיחוזו כעבודה זרה ציד ישראל. ומשום הכי נקט מתן מעות, אף על גב דקיצל עליו לדון בדיני ישראל. דלא הוה ידע — דאיית זב עבודה זרה. דהא לא יהיב זוזי, דלימא איבעי לעיוניו, דקמס תגר לא מעיין עד שעת מתן מעות. איבעי לעיוניו — ומדלא עיין — אחולי אחיל, והיו משיכמו משיכה גמורה. רב אחי אמר — לעולם נשלל קיצל עליו לדון בדיני ישראל, ולא קשיא סיפא לרבי אשעיאל. ודקאמר: אי מעות קנות, משיכה למה לי — משיכה לאו דוקא, מדרישא משיכה אינה קונה, דקמני: "יחזיר" — סיפא נמי משיכה אינה קונה. רבינא אמר מדסיפא משיכה קונה כו' — וכגון שקיצל עליו לדון בדיני ישראל. וקסנר האי תנא דליתרין למימר דלין לרין לעמוד דציונו עס הגוי. דקסבר דביום יש בהן משום מחוסרי אמנה — אס מחזר צדיעורו.

תוספות

הכי קאמר אף על פי שנתן מעות אי תאמר: והא אין אי לא משך לא — ואם לאו, ורישא איכא "מי שפרעתי" יש לומר: כשקבל עליו לדון בדיני ישראל, ו"מי שפרעתי" אין זה דין. אי נמי, כמו שמפרש רבינו תם בפרק "הזהב" (בבא מציעא מז, ב), דלענין יוקרא וזולא צריך "מי שפרעתי", אבל לא במקום שמפסיד לגמרי. ואף על גב דבסמוך מפורש: משום דברים בעלמא, אי הוה בהו

משום מחוסרי אמנה היה נאסר, משום דמחזי כעבודה זרה ביד ישראל. ואבוי לא חייש למחזי עבודה זרה ביד ישראל. ועוד, דכאן לא מיחוזי כלל, כיון ד"ימי שפרעתי" ליכא כדפרישתי, וליכא נמי משום מחוסרי אמנה בגוי טפי מבישראל. דכיון דיהיב זוזי איבעי ליה לעיוניו והדר ממשיך — ואף על גב דבשאר מקח טעות לא אמרינן הכי — שאני לוקח גרוטאות מיד גוי, דאיבעי ליה לאסוקא אדעתא טפי שמא יש בהן עבודה זרה.

רב אחי אמר מדרישא משיכה אינה קונה — לפי מה שרגיל רבינו תם לפסוק כרבי יוחנן, דאמר: דבר תורה מעות קונות, משום דפסיק רבא ב"החולץ" (יבמות לו, א), בכל זוכתא כותיה היכא דפליג עליה ריש לקיש, בר מתלת — קשה מכאן, דרב אחי, דהוא בתרא יותר מרבא, סבר כריש לקיש דמשיכה מפורשת מן התורה. מדקאמר: משיכה בגוי לא קני — אלמא דדרשינן: לעמיתך במשיכה, הא לגוי בכסף. דאי כרבי יוחנן — הא אמר: לעמיתך בכסף, הא לגוי במשיכה; ויש לומר: דרב אחי דהכא הדר ביה לגבי אמימר, כדמוכח פרק בתרא דמסכת עבודה זרה (ע"א, א), גבי הא דאמר אמימר: משיכה בגוי קונה, תדע דהני פרסאי משדרו פרדשני אהדי ולא הדרי בהו. ושקלו וטרו התם רבינא ורב אחי בהאיא מילתא, ובסוף שמעתא מסקינן: שמע מינה משיכה בגוי קונה שמע מינה. וגם רבינא מקשה התם לרב אחי מדברי יוחנן לבן נח, ולא קאמר רב אחי: רבי יוחנן לטעמיה דאמר דבר תורה מעות קונות,

עיונים

ואי אמרת מעות קונות וכו' התוס' כאן ובמסכת עבודה זרה (ע"ב, ב), וכן ראשונים אחרים, מסבירים כי בניגוד למה שנאמר בראש עמוד זה, לדעת המקשן של סוגיה זו יש צורך בשני הדברים כדי לקנות מן הגוי, גם במעות וגם במשיכה. ויש לדרוש: "לעמיתך" — במשיכה (או לשיטה השנייה — בגוף) — גם בזה וגם בזה. שקובל עליו לדון בדיני ישראל יש שלמד מכאן כי בכל מקום בו מסכימים שני הצדדים לעשות קנין שלא בדרך הקנין המועילה בדרך כלל — הרי זה מועיל, כל עוד מדובר בדרך קנין המועילה במקרים אחרים (קצות החושן ח"מ קצח ס"א). אבל אחרים כתבו כי לא יועיל הדבר להחשיב מעשה שאינו קנין כקנין (ש"ש שם סק"י ובשם הריטב"א). והסבירו, כי מה שקובל עליו לגוי לדון בדיני ישראל אינו מועיל לעשות את המשיכה מידו לקנין, אלא רק למחול על זכותו להחזיר את בעל דינו, כך שאינו יכול להוציא מידו (חזון איש). סיפא דיהיב זוזי מיחוזו וכו' שכשמחזיר את הגרוטאות ונטול את הדמים נראה הדבר כאילו הוא מוכר את העבודה זרה שבידיו לגוי, ונהנה מדמי עבודה זרה (רש"י עבודה זרה נג, א). וכן נראה מרש"י לפנינו. איבעי לעיוניו והדר מימשך וגם אם יטען לאחר מכן שלא ידע, ואילו היה יודע לא היה קונה — אין הדבר נחשב כמקח טעות. שהואיל ולא נהג כמנהג הקונים — מחל על כך, ושוב אינו יכול לטעון דבר (ראה רש"י). ואילו רבינו גרשום פירש כי הואיל וכשנתן דמים היריבו צריך לעיין, אנו מניחים שאכן עיין ומחל. וראה בתוס' שכתבו כי בדרך כלל אומרים מקח טעות גם אחר מתן מעות, אלא שכאן יש סיבה מיוחדת שאין אומרים כן — משום שהיה צריך לעיין אם יש שם עבודה זרה. רב אחי אמר וכו' רבינא אמר רב אחי טוען כי גם אם נסבור כריש לקיש, שמשיכה קונה בישראל ולא בגוי — אין צורך לחזק ולפרש את הברייתא בגוי שקיבל עליו דיני ישראל. ואילו רבינא הולך בשיטת אבוי ורבא, שמדובר כשקבל עליו הגוי דיני ישראל (רש"י).

לים המלח. ואי אמרת מעות קונות, משיכה למה לי? — ה"קא במאי עסקינן — שקיבל עליו לדון בדיני ישראל. — אי הכי, מעות למה לי? — הכי קאמר: אף על פי שנתן מעות, אי משיך — אין, ואי לא — לא. — אי הכי, קשיא רישא! אמר אבוי: רישא — משום דאיכא מקח טעות. אמר ליה רבא: רישא — משום דאיכא מקח טעות, סיפא — ליקא מקח טעות? אלא אמר רבא: רישא וסיפא — מקח טעות, רישא דלא יהיב זוזי — לא מיחוזי כעבודה זרה זרה ביד ישראל, סיפא דיהיב זוזי — מיחוזי כעבודה זרה זרה ביד ישראל. — ואבוי אמר לך: רישא — מקח טעות, דלא ידע, דהא לא יהיב ליה זוזי; סיפא — לאו מקח טעות הוא, דכיון דיהיב זוזי, פי קא משיך — איבעי לעיוניו והדר מימשך. רב אחי אמר: מדרישא משיכה אינה קונה — סיפא נמי משיכה אינה קונה; ואידי דתנא רישא "משך" — תנא סיפא נמי "משך". רבינא אמר: מדסיפא משיכה קונה — רישא נמי משיכה קונה. ורישא הכי קאמר: אם לא נתן ולא משך — יחזיר; מאי "יחזיר" — יחזיר בדברים. קסבר: "דבריים", יש בהם משום מחוסרי אמנה; והיני מילי — ישראל מישראל, דקיימו בדבוריהו, אכל ישראל מגוים, דאינהו לא קיימי בדבוריהו — לא.

לים המלח, כלומר, לאיבוד. ואי אמרת [אם אתה אומר] שמעות לבדן קונות מן הגוי, אם כן, מה ששנינו בסוף הברייתא: ואם משנתן מעות משך — קנה, משיכה בנוסף למעות למה לי? המלח, כלומר, לאיבוד. ואי אמרת [אם אתה אומר] שמעות לבדן קונות מן הגוי, אם כן, מה ששנינו בסוף הברייתא: ואם משנתן מעות משך — קנה, משיכה בנוסף למעות למה לי? ומשיכים: ה"קא במאי עסקינן [כאן במה אנו עוסקים] — שקיבל עליו הגוי לדון בדיני ישראל, ובישראל משיכה קונה. ומקשים: אי הכי [אם כן], מעות שהוזכרו למה לי? הרי בישראל די במשיכה! ומשיכים: הכי קאמר [כך] הוא אומר: אף על פי שנתן מעות, אי משיך [אם משך] — אין [כן], קנה, ואי [אם] לא משך — לא. ומקשים: אי הכי [אם כן], שמדובר בגוי שקיבל עליו לדון בדיני ישראל, קשיא רישא [קשה תחילת הברייתא], ששנינו: אם עד שלא נתן מעות משך — יחזיר. ומדוע? והרי קנה ממנו במשיכה! אמר אבוי: רישא [בהתחלה], הטעם שמחזיר — משום דאיכא [שיש בזה] מקח טעות, שלא היתה כוונתו לקנות עבודה זרה. אמר ליה [לך] רבא בתמיהה: רישא [בהתחלה] אתה מסביר — משום דאיכא [שיש] מקח טעות, וכי סיפא [בסוף] כאשר נתן מעות ליכא [אין] מקח טעות? אלא אמר רבא: רישא וסיפא [גם בהתחלה וגם בסוף] מדובר במקח טעות, ומעיקר הדין חזרו בשניהם. ואולם רישא [בהתחלה], במקרה דלא יהיב זוזי [שלא נתן מעות] לגוי — לא מיחוזי [אין זה נראה] כעבודה זרה ביד ישראל, שהרי רגילים לקנות מן הגוי במעות, וכל עוד לא נתן מעות אין זה נראה כשלו, ולכן יכול להחזיר לגוי. סיפא דיהיב זוזי [בסוף, שנתן כבר כסף] — מיחוזי [נראה הדבר] כעבודה זרה ביד ישראל, שהרי רגילים לקנות מן הגוי במעות, וכיון שנתן הרי זה נראה כשלו, ולכן צריך לאבדה, למרות שהיה זה מקח טעות. ואומרים: ואבוי, שהסביר כי דווקא בתחילה מדובר במקח טעות, אמר [יכול היה לומר] לך: דווקא רישא [בהתחלה] ניתן להסביר שהיה זה מקח טעות — משום שלא ידע שיש בין הגרוטאות גם עבודה זרה, דהא לא יהיב ליה זוזי [שהרי עדיין לא נתן לו כסף], ואין דרכו של קונה לבדוק היטב את החפץ הקנה עד שהוא בא לתת את המעות. סיפא [בסוף] לאו [לא] מקח טעות הוא, שכיון דיהיב זוזי [שכבר נתן כסף], כי קא משיך [כאשר הוא מושך] — איבעי לעיוניו והדר מימשך [צריך היה לבדוק, ואחר כך למשוך], ומשלא עשה זאת — התכוון לקנות את הגרוטאות על כל מה שבתוכן. רב אחי אמר הסבר אחר לברייתא: מדרישא [מתוך שבהתחלה] למדנו שמשיכה בגוי אינה קונה, אלא מעות — סיפא נמי [בסוף גם כן] ששנינו: ואם משנתן מעות משך — קנה, יש להבין כי משיכה אינה קונה, אלא המעות. ואף שלפי זה לא הוצרך להזכיר כלל משיכה, שהרי קנה במתן המעות, מכל מקום אידי דתנא רישא [מתוך ששנה בהתחלה] "משך" — תנא סיפא נמי [שנה בסוף גם כן] לשון "משך". רבינא אמר: להיפך, מדסיפא [נמה שבסוף] מוכח שמשיכה קונה גם מגוי, שהרי שנינו: אם משנתן מעות משך — קנה, יש ללמוד כי רישא נמי [בהתחלה גם כן] משיכה קונה, ורישא [ומה ששנינו בהתחלה]: אם עד שלא נתן מעות משך — יחזיר, יש להבין כי הכי קאמר [כך הוא אומר]: אם לא נתן מעות ולא משך — יחזיר, מאי [מהו] יחזיר — יחזור בדברים, שאינו צריך לקיים את דבריו.

ההסכמה של דיבור בלבד, בלי מעשה קנין — יש בהם משום מחוסרי אמנה, כלומר, עבייה של הפרת אמוך. ואולם הני מילי [דברים אלה אומרים] דווקא בישראל הקונה מישראל, דקיימו בדבוריהו [שהם, הישראלים עומדים בדיבורם], ואחד סומך על חבירו שיקיים את דבריו. אבל ישראל הקונה מגוים, דאינהו לא קיימו בדבוריהו [שהם, הגוים, לא עומדים בדיבורם], שדיבור אינו מחייב לגביהם בעניינים של קנין — לא, ולכן אם חזרו בו מהסכם שבדיבור אין בכך פגם.

ורישא הכי קאמר כלומר, צריך להוסיף ו' ל"משך". ויש להבין הביטוי "עד שלא" מתייחס גם למלה זו, כאילו נאמר כך: אם עד שלא נתן מעות ועד שלא משך נתגלה הדבר — יחזיר (ש"מ). והוא כולל פרשני המופיע בפרושי הראשונים למקרא: "מושך עצמו ואחר עמו". יחזור כלומר, הואיל ומדובר בשלא נתן מעות ולא משך, נמצא שאין כאן מה להחזיר. ואם כן, מה שאמרה הברייתא "יחזיר" כוונתו שיכול להחזיר את דבריו, לחזור בו. וראה בגרסות. משום מחוסרי אמנה וכו' מוסכם להלכה כי מי שנתן מעות ולא משך את החפץ — הרי זה מטיל עליו מחויבות להשלים את העסקה, ואף שאין כופים אותו לכך, מכל מקום הריהו מקבל עליו קללה בבית הדין: "מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדיבורו" (משנה ב"מ מד, א). ונחלקו חכמים מה דינו של דיבור ללא מתן מעות, שלדעת רב אין זה מחייב כלל. אבל לדעת ר' יוחנן, הואיל והבירו מאמין בו וסומך עליו — דבר זה יוצר מחויבות כלפיו, ואמרו חכמים שאם חזר בו אין רוח חכמים נוחה ממנו (שם מח, א). ומכל מקום, במקום שגם חבירו אינו סומך על כך, וכגון כשמבטיח לתת לו מתנה מרובה ביותר ואינו נתון — גם לדעת ר' יוחנן אין בכך משום מחוסרי אמנה (שם מט, א). ובהתאם לכך, גם במקרה זה של קניה מגוי, הואיל והגוי עצמו אינו רואה את הדיבור כמחייב — אין הישראל מחויב כלפיו בדיבורו.

אורה ההלכה

דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה הנושא ונותן בדברים בלבד — ראוי לו לעמוד בדיבורו, אף על פי שלא קיבל המוכר מעות, ולא רשם הקונה סימן שהוא שלו, ולא הניח משכון. וכל החזרו בו, בין לוקח בין מוכר, אף על פי שאינו חייב לקבל "מי שפרע" — הרי זה מחוסרי אמנה. ואין רוח חכמים נוחה הימנו. (רמב"ם ספר קנין הלכות מכירה פ"ז הי"ח. שו"ע ח"מ רד, ז).

מסורת הש"ס
ה. ב"מ מט, א.

גרסות

ואי לא לא ברוב כתיב:
ואי לא משיך לא.
רבא רישא משום דאיכא
בכתיב: רבא רישא איכא.
סיפא — ישראל בכתיב
ועוד משפט זה חסר.
מקח טעות דלא ידע יש
בכתיב: מקח טעות הוא
דלא הוה ידע.
איבעי לעיוניו בכתיב: איבעי
ליה לעיוניו.
אם לא נתן ברוב כתיב:
אם לא נתן מעות.
יחזור מאי יחזור בכתיב
ועוד: יחזיר מאי יחזיר.

